

Mindenkit elnyel a sötét alagút...

Az élet 1956 után – Heller Ágnes önvallomásának részlete a *Bicikliző majom* című interjúregényéből

– Jánossy Lajos felesége adta a tippet, hogy Lukács Györgyöt a román követségen keressük. Becsöngettünk: „Hallottuk, hogy Lukács György és társai itt tartózkodnak a követségen. A menyé a követ úrral akar beszélni.” A követ fogadott bennünket, és közölte: „Lukács György elvtárs és társai nincsenek a román követségen. Higgyék el nekem, bizony Isten, nincsenek a román követségen, semmit nem tudunk róluk, semmit sem mondhatunk, nincsenek itt.” Magyarul mondta. Az nem volt igaz, hogy nem tudtak róluk, mert már tárgyaltak és együttműködtek Kádárékkal, hogy Snagovba szállíthassák őket. Hol az ördögbe keressük barátainkat? Hírek szállingóztak, hogy a jugoszláv követségen lehetnek, de már onnan is elszállították őket. Hová? Romániába. Ismét elmentem a román követségre. Megint becsöngették, ugyanaz az ember fogadott. „Itt egy levél, amit Lukács elvtársnak írtam, tudom, hogy Romániában van, kérem, hogy kézbesítsék neki.” Átvette a borítékot. „Kedves Lukács elvtárs, most az egyetlen új kurzusra készülök etikából és tudom, hogy ön is hasonló témán dolgozik. Szeretném, ha erről és arról kifejtene a véleményét” – írtam neki. Látni akartam a kézírását. Tudtam, hogy úgysem ír arról, mit csinálnak vele, ebben nem is reménykedtem, csak tudni akartam, hogy ott van-e, él-e, és az írásból kikövetkeztetni, hogy egészségesen működik-e az agya, nem adnak-e neki kábítószer? Csodák csodájára három-négy hét múlva választ kaptam tőle, az etikáról írt.

– Szervezkedni kezdtünk Hegedűs B. Andrással, Litván Gyurival és másokkal a társaságunkból. Hegedűs B. volt a központ, hozzá állandóan föl jártunk. Akkoriban született a gyerekük. Az összejárás elég hosszú ideig tartott, mert még nyáron, májusban, júniusban a Pünkösdfürdőn együtt „állítottuk össze” a kormányt. Ki lesz az új Nagy Imre-kormány kultuszminisztere? Ember Máriával rettenetesen törtük a fejünket, hogyan osztjuk el a tárcákat. Egymás után tartóztatták le a barátainkat. Eörsit keresték mindenütt, azt ajánlottuk neki: aludjon nálunk, mintha attól, hogy nálunk alszik, nem tartóztatnák le. Az elhurcolása előtti utolsó napot nálunk töltötte. Az összekülvészekről szóló regényekből vettük azt a hülyeséget, hogy valakinek más-hol kell aludnia, hogy ne tartóztassák le. Mindenkiről mindig tudják, hogy hol található. Kemény Pistát, Hegedűs B.-t, Eörsi Pistát letartóztatták. Aztán Litván Gyurit – végigment a hullám az

egész társaságon. Az Esztétika Tanszéken Almási Miklóssal maradtunk ketten. Egy nap Miklós közölte, hogy az ÁVO revolvert talált a könyvtárunkban. Azt mondtuk magunknak: „Mi következünk?” Miért találnak a könyvtárunkban revolvert? Azért, mert ők tették oda. Csak kettőnknek volt bejárása a könyvtárba. Az egyetlen szünetelt a tanítás, ezért decemberben Hermann Pistával elvonultunk Visegrádra, ahol azon tanakodtunk: mikor jönnek értünk? Sétáltunk és közben vartuk az ÁVO-t. Nem csináltunk semmit, de mások sem, akiket addigra börtönbe zártak. Botcsinálta összeesküvők voltunk, amire jó példa Fehér Feri története. Amikor Déryt letartóztatták, Böbe, Déry felesége megkérte őt, hogy egy bizonyos címre írjon egy táviratot, amiben rejtjelesen tudatja a letartóztatás tényét. A táviratos felvett: „Uram, feladó nélkül nem tudok táviratot elfogadni.” Feri zavarba jött. „Ugyan, uram, írja már oda, hogy Kovács János.” Én is kaptam megbízást. Menjek el Varsóba, és a Lengyel Írószövetségben keresztül riadóztassam a világot a Déry-per és az Eörsi-ítélet ellen. Lukács bízott meg.

– Áprilisban szólalt meg a telefon. „Lukács elvtárs, honnan hív?” „Hazulról.” Másnap meg is jelent a kommuniké: Vas Zoltánt, Szántó Zoltánt és Lukács Györgyöt hazaengedték. Lukács érdekében a Francia Kommunista Párt tiltakozott. Ezért jutott eszébe, hogy én menjek ki és mozgósítsam a lengyeleket keresztül a franciákat, mert tudta, hogy őt Aragón tiltakozása hozta ki Romániából. Esetleg az olaszok is hasznosak lehetnek, noha az olasz kommunista pártnak kisebb a befolyása, de azokra is lehet építeni, ha a Togliatti tiltakozik.

– Lukács azonnal meghívta a tanítványokat vacsorázni a lakására. Először kaptunk vacsorameghívást, később is csak a születésnapjain tartott vacsorát. Ott vacsoráztunk, amikor megszólalt a telefon. És egyszer csak azt hallottuk, hogy Gyuri bácsi azt kiáltja a kagylóba: „Több cső nem lesz, több cső nem lesz.” Visszajött az asztalhoz, és elmesélte, hogy Révai József rá akarta venni: most azonnal lépjen be a pártba, és az igazi kommunizmus érdekében támogassa őt, a revizionizmus ellen. Gyuri bácsi erre válaszolta, hogy több cső nem lesz, őt Révai többé a csőbe be nem húzza. Arról is beszámolt, hogy hol volt, de nem részletezte, hogy ott milyen események zajlottak. Nem mondott semmit társaságban, ugyanis

Heller Ágnes egy kiránduláson mackóruhában – „mert túlságosan okos és túljárna az eszünkön”

nem volt biztos benne, hogy a takarító-nője nem az ÁVO besúgója-e. „Most jöttem rá, hogy Kafka realista író, mert ami velünk történt, őt igazolja” – mesélte. – Fölzállítottak egy repülőgépre, nem tudtuk, hogy hova megyünk, lezártunk egy helyre, azt sem tudtuk, hogy milyen országba érkezünk, autóval elvitték bennünket egy kastélyba... ez csak Kafkánál fordulhat elő.”

– Engem nem kerestek meg abban az időben. Az ÁVO Almásit hívta be állandóan. „Minden héten behívnak az államvédelmisek és folyton rólad kér-

deznek – panaszkodott Miklós. – Ha az elvtársak annyira kíváncsiak Heller Ágnes véleményére, miért nem őt hívják be?” Azt válaszolta az ávos – ez volt a legnagyobb dicséret, amit életemben kaptam – „mert túlságosan okos és túljárna az eszünkön.” Az én ávos kalandjaim a hatvanas évektől kezdődtek. 56 után nem zaklatták sem Hermann, sem engem. Lehetséges, arra gondoltak, hogy még minket meg lehet nyerni.

– Leszek Kolakowski Magyarországra küldte egy barátját, Andrzej Woroszilskit, a Pro Prustu tudósítóját, még 56 októberében. Elmondtam neki a véleményem a forradalomról. Ők intézték el, hogy hívjanak meg engem két hétre Varsóba, hogy közvetlenül informáljam a lengyel értelmiségieket az elbukott forradalomról és a kilátásokról. Woroszilski kiadta az emlékiratait a magyar forradalomról, engem álnéven szerepeltetett benne, most, 91-ben újra megjelentette, s ebben megírta, hogy az álnév engem fed. Lukács Gyuri bácsi bízott meg azzal, hogy ne csak információkat adjak, hanem intézzem el az összeköttetést a francia és olasz pártal.

– Négyezemközt elmesélte, hogy a jugoszláv követségen eleinte Szántóval, Újhelyi Szilárdal volt jóban, Nagy Imrével feszült volt a viszonya, nem igazán érintkezett vele. Nagy Imre is elzárkózott tőle, aztán módja sem lett volna rá, mert miután kiszállították őket repülőgéppel, nem sokra rá elköltözték. Szántó már ott, ahogy később Snagovban is presszionálta, hogy határolja el magát Nagy Imrével. „Erre olyan méregbe jöttem – mesélte Gyuri bácsi –, hogy átültem egy másik asztalhoz, mert nem tudtam ezzel az emberrel egy asztalnál enni. Azt mondtam neki, amit később az ávosoknak is: »Ha Nagy Imre, mint szabad ember Budapest utcáin sétál, és szivarozik, és én találkozom vele, ez azt mondom, gyere, üljünk le egy eszpresszóba, akkor én elhatárolom magam Nagy Imrével, de amíg Nagy Imre a rabtársam, addig én egyetlen kritikai szót róla sem magánemberként, sem nyilvánosan mondani nem fogok – legkevésbé magunknak.«”

– Az is ült Tánkos Gáborék mellé, és a fogvatartottak gyerekeivel foglalkozott. Szántót ezzel izolálta. Szántó gyalázatosan szerepelt később a Nagy Imre-perben, vallomást tett Nagy Imre ellen, Gyuri bácsi ezért többé szóba sem állt vele. Furcsa etikája volt: Egyik oldalról a pártot nem szabad elárulni, hűnek kell maradni hozzá a párttal szemben is, mert „a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus”, de a rabtársamat nem árulom el a kommunista államnak. Gyuri bácsi-ban a polgári tisztesség és a kommunista cinizmus olyan fúcsán keveredett egymással, hogy időnként tökéletesen a polgári tisztesség abszolút álláspontjára helyezkedett, máskor pedig a kommunista cinizmusára. Patricius volt. Amikor meghívták Weimarba egy ünnepségre Thomas Mann-nal, ők külön

asztalnál ettek, mert Walter Ulbricht látta vendégül Thomas Mann, Gyuri bácsit azonban a kisebb szobába küldte a másodrangúakkal. Megkérdeztem, hogy beszélgettek-e Thomas Mannal? Ő ugyan nem kereste meg Thomas Mann, aki az Ulbrichttal együtt ebédel. „Miért?” „Patricius vagyok, mint ő. Ilyet csak plebejusok csinálnak.” Patricius módon viselkedett Nagy Imre dolgában is. „Akkor inkább akasszának föl, de a rabtársammal szemben nem mondom semmit” – így beszéltek a magyar urak. Ezt egy régi kommunista nőől tudom, aki együtt ült börtönben magyar arisztokratákkal, és amikor az arisztokratákat levitték a légvédelmi óvóhelyre, a kommunista lányokat pedig nem, akkor az egyik Andrássy gróf azt mondta: „Amíg a kommunista kisasszonyok főnnyaradnak, én is főnnyaradok.” Gyuri bácsi is úriember volt. Romániai magyar smasszert küldtek rá, hogy rábeszélje őt az elhatárolódásra. Próbálta a smasszert filozófiára oktatni, aki teljesen feleslegesen igyekezett őt meggyőzni. Később fölvetették Bukarestbe, hogy találkozzon a magyar küldöttséggel: visszaengedik Magyarországra, ha engedményeket tesz, ha önkritikát gyakorol, ha Nagy Imrét nyíltan megbírálja. Három napig gyözködtek. „Nem, nem, nem, én visszamegyek a rabtársaimhoz, én nem akarok itt maradni, visszamegyek hozzájuk Snagovba.” Egy hamuszórt vette a bukaresti intermezzónak: „Vásároltam magamnak egy nagyszerű überzihert, hideg volt, és egy kitűnő überziher kabátot vettem magamnak Bukarestben.” Még 1970-ben is igen elégedett volt vele, mert amikor Jánossy Mária el akarta cipelni télkabátot vásárolni, így ellenkezett: „Nem kell nekem télkabát, mert én 56-ban egy olyan nagyszerű überzihert vettem Bukarestben, hogy az még ma is nagyon megfelel.” A macakssága kifizetődött. „Többé önkritikát nem gyakorolok! Elég volt! Tudja, Ági, ha én tudtam volna a Rudas-ügyben, hogy engem akkor nem végeznek ki, mint Rajkot, én akkor sem gyorolok önkritikát. Nem tudtam, hogy a moszkovitákat nem börtönzik be, és nem végzik ki. Most már okosabb vagyok, több cső nem lesz.” Ezt a kifejezést megszerette.

– A fordulat lassan állt be: lassan ölik meg az embert, ráérős, kimért tempóval vágták le a fejeket: szalámitaktikával. A terror 57 telére állt be teljes mértékben: akkor kezdtek akasztani. Obersovszky Gyula és Gáli József először egy-egy évet kapott, és a följobbitelnél pedig halálos vagy életfogytiglani ítéleteket hoztak. Az ügyvédek lebeszéltek a fellebbezésről. 57 tavaszán még kiengedték az embert. Varsóban találkoztam Leszekkel, s aztán az ő révén Zigmund Baumannal, Brüsszel: szociológusokkal, közgazdászokkal. Neves lengyel értelmiségiek, akik még a hatalom központjában álltak. Gomulka kezdett elmozdulni a reformtól az antireform irányába. Ebben az időben a reformerek még pozíciókban ültek, 68-ban lettek kirepítve. Leszek is egyetemi tanár volt. Volickin keresztül jutottam el a Lengyel Írószövetséghez. Elküldték a két levelet Togliattiéknek és Louis Aragonnak, a tiltakozások ügyében. Állítólag foganatja is volt, de nem tudom, hogy az enyémek-e, vagy millió másé, akik ugyanezen az ügyért dolgoztak, mindenestre a tiltakozások megérkeztek. Lengyel barátaim arra voltak igazán kíváncsiak: mi történik Magyarországon a forradalom után, s milyenek a kilátások a jövőre nézve? Ezúttal a pesszimizmussal szinkronban álltunk. Eddig az volt az érzésünk, ha egyikünknek sötét a helyzet, akkor a másik országban világosabb. A lengyelek sem bíztak abban, hogy náluk más lehet. Náluk sem lesz a reformból semmi: ez a tökéletes szinkron az általános elsötétedés érzését borította rá: mindenkit elnyel a sötét alagút.

– Az alagút más, mint a verem. Személyes sorsomat veremnek érzem. Az alagút az egész országot nyelte el. Az egész ország zakatol befelé a sötét alagútba, amelynek egyszer talán vége lesz, csak azt én nem fogom megérni. Hosszú ideig is tartott, nagyon hosszú ideig: 89-ig. És sokan nem is érték ki a világozágra. Egy rossz verset szavaltam a török hódoltságról, amire csak töredékben emlékeztem. Nem tudom, ki írta, még gimnazista koromban tanultam Erzi nénitől, ő is politikai céllal szavalta a hitlerizmus idején. „Éjszaka jön, szőzötven éves éj és aki éjben születik, az mit csináljon, dolgozzon, imádkozzon, tőrjön, várjon, míg... könnyből fakadt kenyerét megette, mert változnak a csillagok felette...” Rossz vers, gondoltam, „a csillagok változnak felettünk”, az alagútnak vége lesz. Alagútlakóként fejezem be ezt az életet.

Kőbányai János

Lukács György mondta: Kafka realista író, mert ami velünk történt, őt igazolja